

Undsättning. Tiden räddar Sanningen från Falskheten och Avunden på François Lemoynes (1688–1737) målning. © ART RENEWAL CENTER

men skärptes, särskilt på det metodologiska planet. Med den praktisk-matematiska astronomin och Tycho Brahes observationer under 1570-talet kom nya frågor att ställas, ursprungligen i en strävan att förklara den naturfilosofiska betydelsen av utvecklingen inom de praktisk-matematiska disciplinerna. Matematiken inkluderades, liksom medicinen, vilka traditionellt inte räknades till naturfilosofin. Dessa försök skulle bana väg för mekaniken, en riktning som i mångt och mycket byggde på skolastikens kritik av den aristoteliska rörelseläran. Mekaniken och dess tidigmoderna företrädare i Kepler och särskilt Galileo lade grunden för den omformulering av naturfilosofin som kom att bli avgörande för dess senare utveckling.

Mekanikens framgångar med att omdefiniera det naturbegrepp som under medeltiden hade varit kopplat till aristotelisk naturfilosofi, är en av de komponenter som Gaukroger framhåller som särskilt relevanta för utvecklingen av den moderna västerländska naturvetenskapen. Även naturalhistorien, som länge betraktats som radikalt annorlunda än naturfilosofin, förtjänar dock att nämnas här. Den skillnad som de två traditionerna hade uppvisat kom under den tidigmoderna tiden att överbryggas.

I de naturalhistoriska frågeställningarnas spår

växte en syn på naturen fram som gjorde att den gudomliga uppenbarelsen och naturfilosofin kunde betraktas som ömsesidigt förstärkande varandra. Naturalhistoriens förklaringsmodeller och bevisföring innebar en potential att förena naturfilosofin med den kristna teologin.

Ytterligare en viktig komponent i upptakten till den vetenskapliga revolutionen var naturfilosofens *persona*, en idealfigur vars specifika egenskaper utgjorde en grund för legitimitetsanspråket. Signifikativt i detta sammanhang är att frågor som förut hade formulerats i termer av sanning, i stället kom att handla om opartiskhet och objektivitet för de tidigmoderna naturfilosoferna.

Francis Bacon menade att sanningen, som traditionellt betraktats som ett resultat av kontemplation, i stället måste åstadkommas genom faktiska iakttagelser. Han introducerade på så vis ett empiriskt sanningsbegrepp, med målet att den relevanta och användbara sanningen skulle ge människan kontroll över naturen. Denna syn på sanningen kom att bli synnerligen inflytelserik och inkorporerades i förståelsen av naturfilosofens *persona*. Manifesterad i den intellektuella hederligheten formade den uppfattningen om vilka karaktärsdrag som den tidigmoderne vetenskapsmannen borde besitta. Bacon's devis, *Veritas*

filia temporis (sanningen är tidens dotter), ger uttryck för detta förnekande av gamla auktoriteter och tron på egna observationer. En koppling som gör omslagsbilden av Lemoyne än mer intrikat.

GAUKROGERS OMFATTANDE HISTORIA över naturfilosofins utveckling mot den vetenskapliga revolutionen är ett synnerligen intressant bidrag till debatten kring förutsättningarna för vetenskapens ställning i det moderna samhället. Särskilt framhålls betydelsen av harmonisering med den religiösa sfären, vilket avviker från den gängse vetenskapshistoriska framställningen av förnuftets seger över religiös dogmatism.

Undersökningen avslutas vid år 1685, och befäster därmed befäster därmed den klassiska synen på Newtons *Principia* (1687) som ett paradigmskifte. Gaukroger väljer alltså att inte bryta med tidigare epokindelningar, men ger däremot nya dimensioner till de sammanhang inom vilka de möjliggjordes.

Framställningen vilar i mångt och mycket på traditionell idéhistorisk grund, och de filosofiska frågorna står i centrum. Historieintresserade kunde möjligen önska en mer vittgående social och kulturell contextualisering av de idéer som kom att bli dominerande men lär samtidigt inte bli besvikna på denna ytterst välskrivna och argumenterande skildring av framväxten av en vetenskaplig kultur.

ANNA NILSSON

Friedman – briljant och kontroversiell

MILTON FRIEDMAN
A Biography

Lanny Ebenstein

Palgrave Macmillan 2007 (272 s.)

MILTON FRIEDMAN HÖR TILL den minimala skara ekonomer som lämnar ett bestående avtryck efter sig. Friedman dog i november 2006, endast några dagar efter att Lanny Ebenstein hade färdigställt en läsvärd biografi som tar oss med från uppväxt och ungdomsår, genom en sagolik akademisk karriär och fram till rollen som *public intellectual* på ålderns höst.

Milton Friedman föddes 1912 i New York, närmare bestämt i Brooklyn. Föräldrarna hade invandrat från dåtidens Österrike-Ungern i dagens Ukraina. Familjens inkomster var små och osäkra, men i hemmet saknades varken mat eller omtanke. Trots att han fick en judisk uppfostran övergick Milton redan som trettonåring till en "fullständig agnosticism". Religionen hade ingen plats i hans rationella, empiriska läggning. Under Friedmans sista år på high school dog fadern. De fortsatta studierna fick betalas ur egen ficka genom en kombination av stipendier och arbete. Måhända sätter en sådan start i livet sina politiska spår i sinnet. Den judiska bakgrunden var nog heller ingen fördel på 1930-talet, ens i USA. Det förvånar därför att Friedman framhöll slumpen som en avgörande faktor för hans egen exempelösa framgång. Personer som både förespråkar en långtgående kapitalism och som har nått toppen

på egna meriter ger annars inte alltid uttryck för just den uppfattningen.

Efter anställningar i Washington under andra världskriget, då han bland annat gjorde statistiska beräkningar för Manhattanprojektet, började Friedman 1946 att undervisa vid Chicagouniversitetet. Den akademiska miljön i Chicago var den bästa tänkbara. Universitetet var John D. Rockefellerers skötebarn och hade tidigt fått en donation på hisnande 35 miljoner dollar i syfte att skapa ett lärosäte i världsklass. Det lyckades. Friedman hyllar universitetets intensiva och stimulerande intellektuella atmosfär, betoning av förmåga i stället för status, tolerans för okonventionella idéer, och interaktion över ämnesgränserna. Det var också en tuff miljö; i Chicago var ingen bättre än sitt senaste arbete.

UDDEN I FRIEDMANS FORSKARGÄRNING riktades tidigt mot Keynes. I den mån de gick att härleda från individuellt handlande, vilade Keynes ekonomiska teorier på vissa psykologiska lagar som människan antogs drivas av: en benägenhet att spara allt mer när inkomsten blir större och gömma undan de sparade slantarna i stället för att investera dem. Till följd av sådana teorier hade det blivit snudd på allmänt vedertaget att marknadsekonomin led av en kronisk instabilitet.

Friedman var av en annan uppfattning. Han lanserade en ny konsumtionsteori som skilde på varaktig och tillfällig inkomst. Vad Keynes egentligen hade visat var att människor sparar en stor del av en tillfällig inkomstökning. Men den sparade andelen stiger inte om inkomstökningen är varaktig. Därför kan djupa ekonomiska nedgångar inte bero på underkonsumtion och otillräcklig efterfrågan, något som 50 år senare tyvärr inte tycks ha satt stopp för tvärsäkra uttalanden i just den riktningen.

Liksom många andra begåvningar i sin generation valde Friedman att studera ekonomi för att förstå och råda bot på den dramatiska kris som

Liksom många andra begåvningar i sin generation valde Friedman att studera ekonomi för att förstå och råda bot på den dramatiska kris som USA genomled på 1930-talet.

USA genomled på 1930-talet. I den lika monumental som klassiska tegelstenen *A Monetary History of the United States, 1867–1960* (1963) presenterade Friedman tillsammans med Anna Schwartz en förklaring som går ut på att en missriktad, kontraktiv penningpolitik låg bakom den stora depressionen. Sju år av datainsamling och analys gav stöd för att krisen hade kunnat lindras och förkortas om den amerikanska centralbanken Federal Reserve hade agerat annorlunda.

Detta var ett hårt slag inte bara mot Keynes, som menade att den stora depressionen hade orsakats av ett för stort sparande och borde ha åtgärdats med finanspolitisk stimulans och styrning, utan även mot alla de marxister som i depressionen såg det kapitalistiska systemets slutliga konvulsioner. Risken för att Federal Reserve i dag ska upprepa sitt misstag är tack vare Friedman minimal. Flera tal och skrifter av dess ordförande Ben Bernanke bekräftar Friedmans stora inflytande på de penningpolitiska riktlinjerna.

I nutid har å andra sidan Japans ekonomiska kräftgång lyfts fram som ett tecken på att Keynes

Milton Friedman (1912–2006). För en större allmänhet blev Friedman känd genom tv-programmet *Free to choose*. FOTO: ED KASHI/SCANPIX

nog inte var så fel ute ändå; inte ens med nollränta tycks det under senare år ha gått att blåsa liv i den japanska ekonomin. (Notera dock att Japan jämfört med 1930-talets USA på sin höjd har upplevt en minidepression, och att inte heller keynesiansk medicin i form av massiva beredskapsarbeten har förmått lyfta landet ur krisen.)

Friedman var också den förste att visa att det inte finns något varaktigt utbytesförhållande mellan inflation och arbetslöshet. Det finns en "naturlig arbetslöshet" sådan att priser och löner befinner sig i jämvikt. Försök att hålla arbetslösheten under dess naturliga

nivå leder endast in i en inflationsspiral. Noll procent arbetslöshet är omöjlig att uppnå.

Tillsammans med de beskrivna vetenskapliga genombrotten bildar Friedmans arbeten om rörliga

valutakurser, stabiliseringspolitikens praktiska begränsningar och ekonomisk metodologi en svårslagen akademisk livsgärning. Rikliga bekräftelser på detta kom i form av vetenskapliga utmärkelser, med Nobelpriset i ekonomi som den självklara höjdpunkten 1976.

LIKA MYCKET SOM FRIEDMAN var akademiskt briljant var han politiskt kontroversiell. Han har i efterhand setts som en guru för den slumrande klassiska liberalismen, vilken han bidrog till att återuppväcka. Men han var i lika hög grad ett rött skynke för den radikala vänster som lät honom personifiera en hänsynslös kapitalism, överordnad demokratin. Det politiska engagemanget tilltog med tiden. Friedman var ekonomisk rådgivare till presidenterna Nixon och Reagan, men också till Arizonasensatorn Barry Goldwater, som förlorade 1964 års presidentval på grund av sin radikala politik för ökad ekonomisk frihet.

I sin roll som rådgivare visade Friedman ibland ett ganska stort överseende med vallöften och politiska beslut som gick på tvärs med hans egna rekommendationer. Med argumentet att den all-

männa opinionen krävde det, försvarade han Nixon när denne 1973 införde statlig kontroll av löner och priser.

Om Friedman kunde vara försiktig som rådgivare var han närmast kompromisslös som skribent. I centrum står boken *Capitalism and Freedom* (1962) som för fram en politisk filosofi i John Stuart Mills och Friedrich Hayeks fotspår. Än viktigare är kanske hans detaljerade förslag i en lång rad sakfrågor. Bland de politiska inskränkningar som borde avskaffas fanns hyresreglering, minilöner, värnplikt och förbudet att använda narkotika. Bland föreslagna reformer fanns skolcheckar (vårt svenska friskolesystem), trängselavgifter (snart tillbaka i Stockholm), negativ inkomstskatt (en inspirationskälla till *Earned Income Tax Credit* – de skatter och bidrag som ska få dagens amerikanska bidragstagare i arbete), och individuella vårdkonton (införda av Clinton 1996). Många formuleringar har blivit klassiska, till exempel "there is nothing so permanent as a temporary government program".

DE RADIKALA REFORMFÖRSLAGEN blev dock inte i närheten av så kontroversiella som två slags kopplingar till Chiles militärjunta. Den första kopplingen bestod i att ungefär 100 chilenska studenter läste i nationalekonomi i Chicago mellan 1957 och 1970. Friedmans kontakter med dessa så kallade *Chicago boys* var minimala, men flera av dem kom så småningom att få ett stort inflytande som ekonomiska rådgivare till Pinochet-regimen.

Den andra kopplingen var en sex dagars resa som Friedman 1975 företog till Chile tillsammans med kollegan Arnold Harberger. Förutom en rad seminarier och offentliga framträdanden hann de med ett 45 minuter långt möte med Pinochet. Även om Friedman beskrev landet som ofritt kan man förstås ifrågasätta lämpligheten i en sådan resa, vilket många också gjorde i hårda ordalag. Själv såg Friedman kritiken som grundlös och hycklande. Hans förhoppning var att ekonomisk frihet via tillväxt skulle leda vidare till politisk frihet. Även om detta i efterhand verkar framsynt vad gäller Chiles utveckling är det oklart om det finns något generellt samband av den typen.

Resor liknande den till Chile gick även till länder som Brasilien, Grekland, Iran, Jugoslavien och Kina. I Kina ingick ett två timmar långt möte med kommunistpartiets generalsekreterare Zhao Ziyang. Proteststormen mot Friedman var inkonsekvent så till vida att dessa resor inte rörde upp några heta känslor.

För den breda allmänheten kom Friedmans stora berömmelse med tv-serien *Free to Choose* (1980) och boken med samma namn. I stället för att dra sig tillbaka som pensionär ägnade han närmare fyra år tillsammans med sin fru Rose åt seriens tio avsnitt om kapitalismen skaparkraft och de problem som statlig ekonomisk styrning ger upphov till. Trots en osedvanlig global framgång har serien ännu inte visats i svensk tv.

Ebensteins biografi är utan minsta tvivel läsvärd. Det är inte någon hagiografi; Friedman hyllas på konkreta och betydelsefulla grunder. Samtidigt är invändningarna få och ger ofta ett pliktskyldigt intryck. Nyanser går oundvikligen förloerade i en sådan framställning, som dessutom blir olycklig med tanke på Friedmans egen personlighet. Sonen David berättar att han länge trodde att den normala samtalsformen bestod av argument och motargument. I en sådan miljö skulle Friedmans egen måttstock ha kommit till användning. Mer än sitt Nobelpris värderade han sina idéers förmåga att stå sig femtio år in i framtiden.

HENRIK JORDAHL